

עבודה, פנאי – והמשימה האישית

ד"ר דניאל שליט

חלוקת החיים לשני חלקים: עבודה ופנאי, משתנה מיסודה כאשר מכניסים לתמונה את מושג **המשימה האישית**. גם הפנאי וגם העבודה, גם השירות העורפי וגם הקרבי, נעשים אז כלים למשימה, והפנאי הופך מזמן-תוהו לזמן של צמיחה והתקדמות.

ראשי פרקים

- א. עבודה ופנאי
- ב. המשימה האישית
- ג. הולדת היחיד
- ד. התיקון האישי
- ה. התיקון הכללי
- ו. העבודה כמשימה אישית
- ז. בניית לוח בעילויות
- ח. לימוד
- ט. בעילות מעשית
- י. סיכום

א. עבודה ופנאי

הסביבה הטכנולוגית-מסחרית שאנו חיים בה מפעילה עלינו לחץ לחלק את זמננו לשני חלקים: עבודה מצד אחד – ופנאי מצד שני. בחלק הראשון מצטיידים בכסף; בשני מבזבזים אותו. באופן כזה, הגדרת הפנאי היא – הזמן שאינו עבודה; כלומר, אין לו תכונות משלו; הוא כעין סל ריק, מוכן לקלוט הכל, ביטוי לחופש הטוטלי של בן-זמננו.

במה שנוגע לחלק הראשון, חלק העבודה, הרי תביעות העבודה בעולמנו הולכות ונעשות חמורות יותר ויותר. העבודה נעשית יותר ויותר רציונלית, יעילה, מאורגנת. בתנאי השוק התחרותי יכול לשרוד רק מי שמנצל כל רגע מזמנו באופן היעיל ביותר.

והנה, ככלות זמן העבודה עובר האדם אל צדו השני של מתרס הזמן – אל ממלכת הפנאי. כאן הוא עובר לתנאים הפוכים: מן היעילות, הארגון, החומרה והמאמץ – אל ההרפיה, אל השחרור, אל ארץ-כל-האפשרויות; הכל חופשי, הכל פתוח. מה יעשה כאן? ההצעות והפיתויים הם רבים, ותעשיות שלמות מציעות לו להיסחף, להיגרף, להתרגש...

אכן ישנן גם הצעות אחרות; לעשות דברים שיש בהם כיוון, אולי **מימוש-עצמי** כלשהו, כגון פעילות גופנית, אמנותית או לימודית. אך הבעיה היא – מהו ומיהו אותו ה"עצמי" או ה"אני" שאותו יש לממש? והרי במציאות הקניונית¹ שלנו, אין כבר כמעט או בכלל "אני" שיצליח לפלס את דרכו בתוך שלל הכוחות הגורפים והשוחקים שמסביבו. בתנאים כאלה, יש סיכוי שגם הספורט, האמנות והלימוד יהפכו לבילוי זמן יותר מאשר לעיצוב דרך.

לפני מאה שנה בערך היה מקובל להתייחס לאדם כאל "אני" עצמאי, המכוון את עצמו, את חייו ואת זמנו, שיש לו מספיק שיקול דעת כדי לנווט את חייו, וודאי כדי לבחור את מטרותיו. בספרות של אז נכתבו רומנים ארוכים, שבהם עיצב הגיבור את חייו ונאבק על משמעותם. אבל בספרות התקופה הסמוכה יותר לזמננו² הופיע האנטי-גיבור, האדם האפור, הנסחף והמטולטל על ידי כוחות חסרי-פרצוף חזקים ממנו. ובימינו – הספרות כבר לא מעצבת את הדור, כי "הדור" אינו יושב ביישוב הדעת לקרוא ספר; הוא מביט בחטף ב"אייטמים" קצרצרים בטלוויזיה או במחשב, ומכל עבר שוטפים אותו גלי פרסומות ושאר עבודות-בעיניים. התרבות שמסביב לא מעודדת אנשים צעירים לעצב את דרכם; היא מתייחסת אליהם בחוסר כל כבוד, רק כאובייקטים לשכנוע ולמניפולציה.

כדי להתמודד עם המציאות העגומה אנו צריכים לבנות לעצמנו מחדש את תפיסת-עצמנו: מהו האדם ומיהו ה"אני" – וזה לא כאשר התרבות הסובבת מעודדת אותנו לכך, אלא **על אף** המצב הקיים, בכעין מחתרת אישית.

כל הַכוּנה עצמית כיום צריכה להיות מתוך כוונה ומודעות. לא מתוך היסח-הדעת, שאז נסחפים שוב לתוך ההמולה, אלא מבחירה, ומרצון להקשיב פנימה, אל עצמו; ומשנמצא האדם בהקשבה אל פנימיותו, היא-עצמה מסוגלת להוביל אותו גם להקשבה אל מעבר לעצמו, אל הממד האלוקי המקיף אותנו.

זמן כזה, של הקשבה אל עצמו ואל מעבר לעצמו, הוא התחלה והדגמה לזמן חי, זמן נע, שיש לו עומק, שיש בו ממש. לעומתו, זמן סתמי, זמן של בידור, זמן של ביטול-זמן, וכל שכן זמן של איבוד-עצמו והיסחפות, גם כאשר יש בהם התרגשות חיצונית – הרי הם זמנים מתים, שטוחים, זמנים שלא קורה בהם דבר ושאינן בהם ממש.

1. המציאות "הקניונית" היא כל הסביבה הטכנולוגית-מסחרית-תרבותית שאנו חיים בה כיום, כאשר הקניון עצמו משמש לה כמשל; ראה דניאל שליט, **ספר הקניון** (הוצאת "תואי", קדומים תשס"ה). למציאות זו, שלכאורה היא רק עניין של התקדמות טכנית וכלכלית, יש למעשה השפעה מכריעה על אישיותו של כל אחד ואחת מאיתנו.

2. למשל, בספריהם של פראנץ קאפקא, מרסל פרוסט, סמואל בֶּקֶט ובני דורם, וכן אצלנו: ש"י עגנון, ס' יזהר, א"ב יהושע ועמוס עוז.

ב. המשימה האישית

אדם בא לעולם למשימת תיקון כפולה: תיקון עצמו ותיקון העולם.

ירידת הנשמה לעולם כדי לגלות את המשימה העצמית שלה, כדי לתקן את עצמה ואת העולם, היא עיקר יסודי בתורת הסוד, בפרט בכתבי חב"ד, ושם בייחוד – בכתביו של הרבי מנחם-מנדל שניאורסון זצ"ל, המזכירים תמיד שאדם בא לעולם לשם תיקון נפשו-הוא, ולשם תיקון חלקו בעולם.³

א. הולדת היחיד

נדבר תחילה על התיקון העצמי, האישי.

בדורות קודמים היה התיקון פחות אינדיבידואלי; בני האדם הזדהו יותר עם הקבוצה שלהם: המשפחה הגדולה, השבט, העם. הם הרגישו פחות את היחידות החד-פעמית של כל יחיד.

מתוך מצב ראשוני זה היתה התפתחות לכיוון האינדיבידואליזם, תוך עליות וירידות, לאורך ההיסטוריה כולה. אולם שיאה של התפתחות זו חל בזמן החדש, שהוא שלוש מאות השנים האחרונות, ובייחוד במאה השנים האחרונות. יותר ויותר מרגיש האדם את ייחודו החד-פעמי; יותר ויותר הוא מרגיש שעל כתפיו מוטל משא ההחלטה על דרכו הייחודית.

בראייה היהודית, יש להתפתחות הזאת קשר אל נושא שנזכר בכתבי הרב קוק זצ"ל כמה פעמים, והוא עניין "הנסירה". הנסירה היא מושג בתורת הסוד. מקור המושג הוא בסיפור בריאת אדם וחנה, בנטילת הצלע מאדם הראשון, ובניינה כחנה. הפרדה כזאת, כמו בין אדם לחוה, קרויה בתורת הסוד בשם "נסירה", ושם הכוונה היא לתהליכים רוחניים של הפרדה מן המקור.⁴ והנה, הרב קוק כותב⁵, שזמננו, "עקבתא דמשיחא", הוא "בסוד הנסירה". כלומר, מתרחש כעת תהליך מואץ של הפרדת האדם – וגם ישראל – מן הבורא. בזמנים הקודמים היה האדם מחובר אל הבורא באופן טבעי, ללא בחירה, ומצב זה, שלפני "הנסירה", נקרא בשם חיבור "אחור באחור". אבל חיבור זה אינו קשר שמתוך בחירה מלאה, ואינו נאה לכבוד האדם. לכן צריך שתיווצר אפשרות של פירוד, והיא "הנסירה". עם השלמת הנסירה, מרגיש האדם את עצמו עצמאי, עומד על רגליו הוא. כעת הוא עלול להרגיש את עצמו בטוח בעצמו, מספיק לעצמו, ואפילו לכפור במקורו, בבוראו; אבל עם זאת, הוא עשוי גם להרגיש מחסור, אימה, חידלון – וגעגועים למקור. כזה הוא המצב הנוכחי: יש בו סיכונים נוראים, אבל רק כעת מתאפשר לאדם לפנות לבורא בהחלטה עצמית גמורה, ורק כך מתאפשר חיבור מרצון ומאהבה, חיבור הנקרא "פנים בפנים".

3. וכמקור הדברים מובא פרק לז בספר ה"תניא".

4. בלשון הסוד: הפרדת הנוקבא מן הזכר, הפרדת המלכות מזעיר אנפין.

5. אורות עמ' קמב; אורות הקודש ח"ד עמ' תמט.

והנה, ניתן להוסיף, שאותו "פירוד" אינו רק בין "האדם", מין האדם כולו, לבוראו; הוא מתרחש גם בין "האדם" היחיד לבוראו – וכן גם בין כל אדם לאדם. אנשים היום הרבה יותר בודדים, מנותקים זה מזה, מאשר בעבר. והטעם הפנימי לדבר הוא, כי התחום המוגן, והייתי אומר – המקודש, שבו אמורה להתרחש ההחלטה וההכרעה להפנות עורף או פנים אל הבורא, נמצא ביחידותו ובפרטיותו של כל אדם. רק שם עשוי כל אדם ואדם לקבל את ההחלטה, לפי מצבו, ניסיונותיו ודרכו בחיים. לכן, כדי לאפשר את ההחלטה החופשית הזאת, כשהיא נקייה מכל כפייה, הולכת ומופיעה לקראת ימינו אותה הפרדה מופלגת בין אדם לאדם. וגם להפרדה הזאת בין אדם לאדם, כמו להפרדה הכללית בין האדם לבוראו – פנים שליליות וחיוניות: היא יכולה להופיע כניכור, כזרות, כדחייה, אפילו כאיבה; אבל צדה החיובי הוא העצמיות, היכולת לפעול מתוך גרעין האישיות, מתוך העצמיות הפנימית שהיא, בבסיסה, אלוקית.

אמנם, לפעמים קשה על האדם מאוד ההפרדה הזאת, מן הבורא ומן הזולת, שהוא חש אותה כבדידות, כיתמות, כניכור, כנטישה, כאבדון; עצם האחריות להחליט על גורלו כבדה עליו, והוא נוטה לברוח ולהיעלם אל תוך תרבות ההמונים⁶. מכאן ההצלחה העצומה של "הקניון": של תרבות ההמונים, של התקשורת ההמונית וכו'. האדם חייב באופן נואש להתחבר אל משהו; ואם לא יהיה זה הא-ל, המשפחה והעם – לו תהיה זאת המסכה חסרת-הפרצוף של ההמון.

ד. התיקון האישי

אם כן, במבט היהדות, תהליך הופעת היחידים הוא השגחתי. ההדרכה האלוקית לאדם השתלשלה בעבר דרך הקבוצות והיחידים הגדולים; ובאופן הגלוי ביותר, דרך ההתגלות לעם ישראל, לנביאיו ולחכמיו. אבל עם הזמן עובר חלק גדול יותר ויותר מן האחריות אל היחידים. על כן עיקר ההדרכה בעבר היתה באמצעות ההלכות, החוקים והמשפטים, שמטבעם הם כלליים וחלים על הכל. לא רק הלכות ציבור, אלא גם תיקון היחיד יכול וצריך היה להיעשות לפי כללים. בנקודת-זמן זאת הופיעו ספרי הלכות המוסר – "חובות הלבבות" והבאים בעקבותיו.

אולם ככל שמתקדמים הדורות, הרי שיחד עם ההלכות הכלליות, מופיע יותר ויותר הצורך בתיקון האישי-לגמרי, החד-פעמי, המיוחד לכל אדם ואדם, באופן שאין שום אפשרות לכתוב בספר בצורה כללית את כל דקויותיו והתחדשויותיו.

יש אדם שמשימתו היא לגלות יותר מנהיגות. יש אחר, שלהפך, משימתו היא ללמוד להשתלב, להיות פחות קשוח, להקשיב, לתת מקום. יש כזה שמשימתו היא ללמוד זריזות, ויש שני שצריך ללמוד מתינות. ובמשך החיים, עשויה משימה מסוימת להתחלף ולתת מקום למשימה אחרת; יש שלב בהתבגרות, שבו על האדם לצאת לעצמאות; ויש שלב שבו עליו ללמוד להשתלב, להתחבר...

6. זהו הנושא הכללי של האקזיסטנציאליזם: קירקגור, היידגר, סארטר ועוד.

אמנם בכל דור היו אנשים שונים זה מזה, אבל רק בימינו הגיעה המודעות-העצמית האישית לרמה כזאת שמאפשרת את השינוי האישי כמשימה לא ליחידים מורמים-מעם, אלא לכל אדם ממש.

מניין ידע האדם מה עליו לתקן?

אם יש לו תחושה שהוא צריך לתקן, הרי שזו עצמה כבר באה לו ממקום בתוכו שכבר יודע מה דרוש לו (אם כי לרוב לא בדיוקנות; רק מודעות נוספת וניסיון נוסף ומצטבר יביאו לדיוק הנדרש).

אכן, לעתים יש שירצה האדם להשתמט מן הקול הפנימי הקורא לו; ולפעמים, אף על פי שכבר ירצה לתקן, לא יוכל בשלב ראשון לעשות זאת – אולי מפני שהרגלים העומדים לתיקון כבר נשתרשו ונתחזקו זמן רב; אולי, למרבה הפרדוקס, דווקא מפני שהוא מנסה בכוח רב מדי. כוח מעורר כוח, כוח מעורר התנגדות. לכן לפעמים יותר טוב רק להתבונן על עצמו, כיצד הוא פועל. הרבה הרגלים לא נכונים משתנים מאליהם כשמתבוננים בהם בשקט.

מכל מקום, מי שכבר הגיע לשלב שהוא מרגיש בתיקון הנחוץ – לא ירפה ממנו, כי הדבר כבר נעשה לו לתוכן-חיים.

ה. התיקון הכללי

עד כאן התיקון האישי; כעת באשר לתיקון הכללי יותר, תיקון "חלקו בעולם".

יחד עם התיקון האישי הולך האדם ומקבל תחום אחריות מסוים ביחס לסביבתו. לפעמים נקודת-הכובד היא בתיקון יחסיו עם אדם אחד; לפעמים עם המשפחה; יש שהוא מרגיש אחריות אישית בתחום תיקון החברה או העם. מובן שהתיקון האישי חייב ללוות כל העת את נטילת האחריות הכללית – ראשית, כדי שלא ייכנסו לתוך נטילת האחריות יסודות של גאווה, של "אגו"; שנית, וזה העיקר: רק בדעת נקייה יותר ויותר מפניות ה"אגו" אפשר לחוש באמת את הכלל, את מצוקותיו, את צרכיו ואת דרכו, ומתוך כך לדעת מה דרוש לו.

1. העבודה כמשימה אישית

מאמר זה עוסק בפנאי, אולם המשימה האישית אינה קשורה בהכרח לזמן הפנוי. אדם עשוי לגלות שגם זמן העיסוק הרשמי, זמן השירות והעבודה, יש לו פנים של משימה אישית. מבחינה מסוימת אין העבודה אלא משא המוטל על האדם מבחוץ; מבחינה אחרת, הריהי כר לצמיחה פנימית, מבחן לגידול. אדם צריך לשאול עצמו בכנות: האם אני מוציא עבודה בעלת איכות או 'מחפף'? האם אני עובד כדי לרצות אחרים, למצוא חן – או מפני שכך אני מוצא לראוי? האם אני יוצר יחסים

חברתיים או סר וְעָף? האם אני נוטל עלי משימות או בורח מהן? ועם זאת, במשימות שאני נוטל – האם אני נותן לעצמי להיות מנוצל מפני שאין לי כוח לומר "עד כאן"? – וכן הלאה.

דרך אגב, מאמר זה מופנה לכאורה לחיילים עורפיים ש"סובלים" מאותה בעיה הנקראת פנאי. אבל ייתכן שמאמר זה ייקרא גם על ידי חיילים קרביים – וגם להם שייך בוודאי עניין המשימה האישית, המסתתרת בתוך המשימות המבצעיות. יתר על כן, החייל הקרבי לרוב מודע יותר למשימה האישית שלו, היות שהיא תובענית ובולטת יותר – כמו עמידה בתנאים קשים, אומץ לב, משימות פיקוד, פיתוח חברות וכו'.

ז. בניית לוח פעילויות

לכל המשימות הללו, האישיות והכלליות, ישנם מפריעים ומחסומים; ישנם מסיחי-דעת ומבלבלי מוח בשפע. תרבותנו, תרבות הקניון, מלאה על כל גדותיה בשלל רעשים, הבהובים, נצנוצים, קריצות ופיתויים. רוב ההיצע של "תרבות הפנאי" מורכב ממסיחי-דעת ומבולעני זמן: בידור, חוויות, ריגושים, בילויים ו'כיפים' קטנים וגדולים. לכל אלה כוח-שואב, כוח-יניקה עצום, ועל כן הם זכאים בהחלט להיחשב בקטגוריית ה"קליפות".

לכן, הצעד הראשון הוא "סור מרע", יציאה מן הקליפות, מן היניקות השונות; באופן כזה יש סיכוי מסוים לזמנים של שקט, או של "התבודדות" כמשנתו של רבי נחמן מברסלב. בהתבודדות יש סיכוי לשמוע את "קול הנשמה", להתחבר אל עומק הנפש.

אבל אי אפשר לשבת הרבה ללא מעש, כי היושב לבדו, במהרה ישמע את קולות ההרגלים וההתמכרויות שלו-עצמו – קולות הקוראים לו "לשוב מצרימה", אל השעבודים המורגלים שלו. על כן, הצעד הבא הוא "עשה טוב", בניית אופני פעולה שישמשו כלי להופעת הנשמה העצמית. גם ר' נחמן אינו משאיר את זמן ההתבודדות שלו ריק, כמו המדיטציות של המזרח הרחוק, שבהן הדגש הוא בשתיקה ובהתרוקנות – אלא מלמד לדבר, לשוח, להתפלל. לכן, רצוי לבנות מערכת עיסוקים שתביא לידי ביטוי את המשימה האישית.

מה יכולה להיות מערכת העיסוקים, שתשמש שדה ניסוי ופיתוח למשימה הזאת?

ח. לימוד

נתחיל מן הלימוד. הלימוד הראשי המתבקש הוא ההעמקה ב"עניין האלוהי", כפי שקורא לו ריה"ל.

לימוד התורה שהורגל אליו הצעיר עד כה נעשה בסביבה תומכת. אולם כעת, על הצעיר "להחזיק ראש" בסביבה חדשה, המעמידה במבחן הרבה מוסכמות ומובנים-מאליהם של הסביבה התומכת הקודמת. הכוונה היא לא רק לשאלות ולאתגרים מילוליים, אלא אף לעצם צורת החיים האחרת, שעשויה להראות מושכת ומפתה. זו מעמידה שאלות אילמות אך קשות לאורח החיים ולמחשבה

הדתיים. לכן, כאן צריך להעמיק מעבר למורגל, מעבר ללימוד הכתובים שאליו אולי הורגל בעבר – אל הקשר הנשמתי אל האמונה ואל האלוקים, מתוך עומק חדש, שדווקא הסביבה החדשה והמאתגרת יכולה להוציא לאור.

מה עושים בפועל? – מי שנקשר בקשר עמוק לחברים, לחבורה, למורה או לאופן לימוד מסוים – ודאי שרצוי לו להמשיך ולשמור על הקשר הזה. אבל המקום החדש יכול להוות הזדמנות ללימוד חלק חדש בתורה, שאותו לא הגישה הסביבה הקודמת; אם זה חסידות, תורת-הסוד, אגדה, או תנ"ך – כל חלק שמביא להתנוצצות או להתפעלות חדשה, מיוחדת, אישית. בכל מקום שאליו "נפל" החייל, אולי יש אדם, מורה, או חוג-לימוד, שיכול להטעים לנפשו טעם חדש בתורה.

אם אין בשטח שום דבר, גם לאחר חיפושים, נראה שצריך לפנות לכתבים ולספרים. המבחן הוא תמיד, האם הספר או המקור החדש מעורר יותר העמקה, התפעלות, התרענונות.

הערה קצרה לגבי סוגי לימוד שאינם תורניים. הסביבה רוויה כיום בקורסים ובשיעורים לכל דבר ועניין בעולם. הסביבה המאורגנת ביותר בתחום זה היא הסביבה האקדמית לסעיפיה – מכללות, קורסים, שלוחות וכו'. אבל ללימוד האקדמי יש מגבלה חמורה – הוא בעיקר אינפורמטיבי, חיצוני, ולא פנימי. לאדם שעסוק בבניין עצמו ובגילוי משימתו בעולם לא יועיל מידע חיצוני, למשל, ממי הושפע ר' יהודה הלוי. השאלה היא האם ואיך ללכת בעקבותיו.

עם זאת, ישנו היצע "רוחני" רב: קורסים, סדנאות, ימי עיון, שיעורים. הסכנה באלה היא הפוכה לזו שבהיצע האקדמי; האקדמיה היא בעיקר אובייקטיבית, אינה נוקטת עמדה. ואילו בקורסים להתקדמות רוחנית קיים פיתוי גדול, ולפעמים פיתוי חסר-כיסוי. חלק מן ההיצעים, אף על פי שהם מוצעים כ"התקדמות רוחנית", באים מעולמה של דת אחרת, או של עבודה זרה גלויה או מוסוית. אכן, ישנם כיוונים שהם רפואיים "נטור", שפותחו במערב, כמו רפלקסולוגיה, דמיון מודרך, קינסיולוגיה ועוד, וכן ישנם יותר ויותר מורים שהיו "שם" וחזרו בתשובה, ובאופן כזה או אחר "מגירים" את מה שלמדו.

הכלל הוא, שאדם מישראל צריך לשמור ראשית כל על הקשר היסודי, העמוק והנצחי שלו למקורו, שהוא קדושת ישראל. רק אז אפשר, בזהירות רבה, לנסות ולבדוק כיוונים אחרים; ולאור ההעמקה בלימוד הישראלי לבדוק תמיד, האם כיוונים אלה לא נוגדים, מחלישים, מסתירים או סותמים את הקשר עם העצמיות היהודית.

ט. פעילות מעשית

בחסידות מחולקים בני-האדם לאנשי-מוחין, אנשי-לב ואנשי-מעשה. אנשי-ה"מוחין", בעלי החשיבה, הם למדנים מטבעם, ומוצאים הרבה סיפוק בלימודם. אבל אנשי-הלב ואנשי-המעשה, לא ימצאו סיפוק לכשרונותיהם בלימודים בלבד.

אנשי-הלב יראו את עצמם מחויבים לעזור לסביבתם, להציע לב מבין ותומך.

אנשי-המעשה יוכלו להועיל הרבה בארגון; והנה זמננו הוא בעיקר זמן של עשייה, ואנשי מעשה עשויים למצוא בקלות מוצא לכשרונותיהם. אלא שכאן יש סכנה, שהרי הקניון עצמו גורף לעשייה – עשייה קצרת-נשימה, תחרותית, כלכלית, כזאת שאין בה מימוש-עצמי של צלם האלוקים. ואילו עשייה פנימית, כזאת שיש בה ברכה ומימוש הצלם, ניכרת בכך שאינה לשם משהו אחר – כסף, כבוד, כוח – אלא היא **לשמה**; העשייה היא העניין עצמו. לכן, אין העושה מודד את הצלחתו לא בכסף ולא בפרסום. יתר על כן, אין הוא רואה את עצמו חייב **להצליח** כלל! מובן שההצלחה מעודדת, אך היא איננה תנאי; וודאי שאין הוא צריך לזכות בשבחים. על כן עשייתו מאוד משוחררת; קרוב לוודאי שיש בה גם עונג, אלא שלא העונג הוא המטרה, אלא עצם העשייה הנכונה. איזו עשייה באה בחשבון? ובכן, אפשר לנסות לעשות משהו הקרוב לפעילות ציבורית – עזרה חברתית וכיוצא בזה.

י. סיכום

לפי הגישה שהוצעה כאן, אין "פנאי" בעולם כלל. כל מושג הפנאי שייך לעולם חצוי, שבו העבודה אינה לשמה אלא לשם צבירת אמצעים, והפנאי הוא הזמן הפנוי לניצולם.

לעומת זאת, האלטרנטיבה לחיים החצויים היא החיים השלמים, שכולם סובבים סביב מרכז אחד, והוא המשימה האישית. משימה זו, המתחדשת תמיד, אינה משהו מעייף, מתיש, שזקוק לחלק-חיים אחר, מהנה, כדי לפצות עליו. המשימה האישית – כמוה כחיים עצמם, היא הביטוי העמוק ביותר של החיים; והיא עצמה מעניקה חיים.